

За понтийския фаунистичен елемент в България

Благой ГРУЕВ

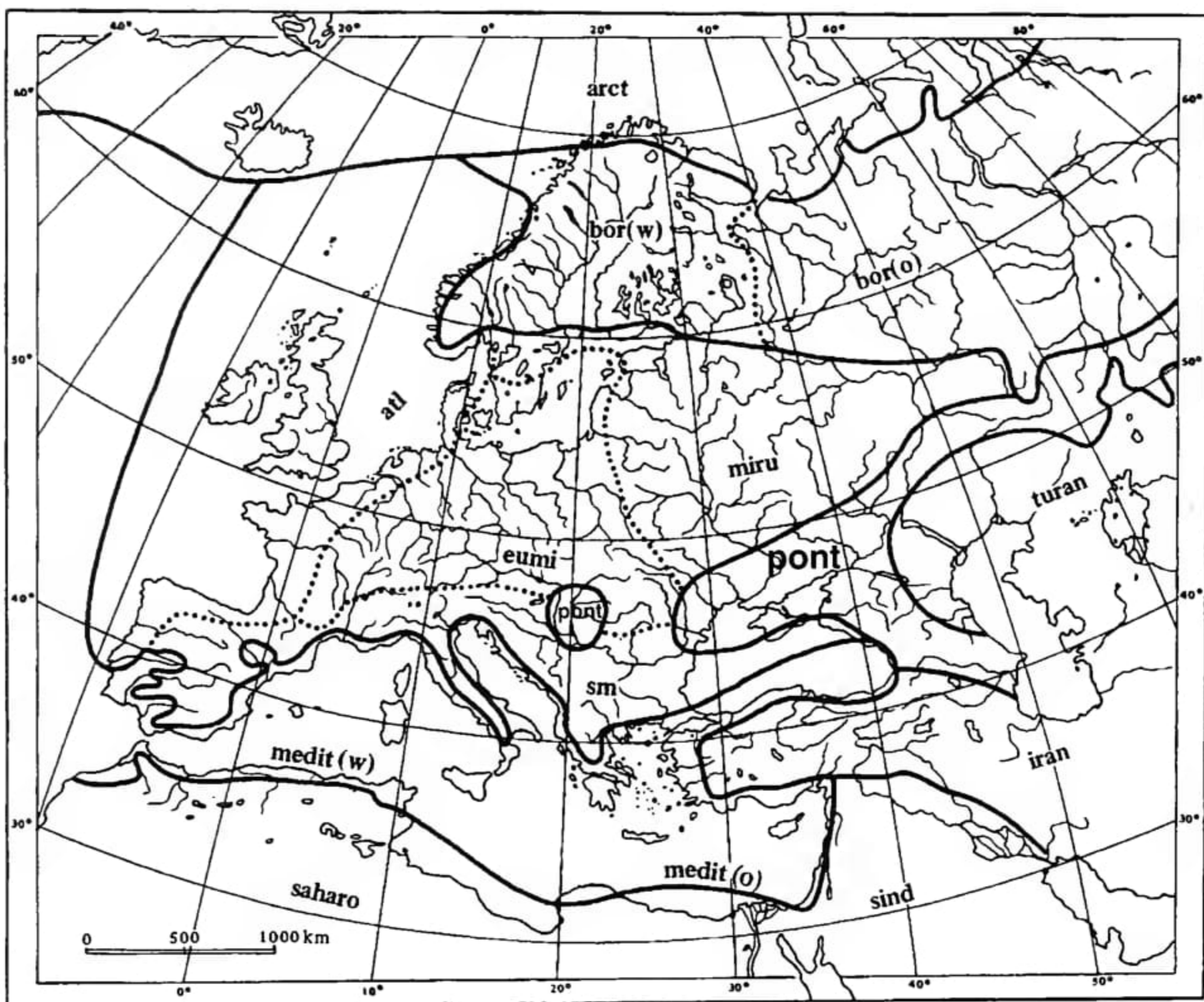
Abstract. The concept of „Pontic faunistic element in Bulgaria“ is analyzed and determined. The Pontic element in Bulgaria is composed of land species of the Eurasian steppe, which settled in the country during various periods of the late Tertiary and especially of the Quaternary. The most important influence of the steppe and wood-steppe biome upon the Bulgarian fauna comes from the Pontic biogeographic province.

Key words: Zoogeography, Pontic element, Bulgaria

Огромният биом на евразийските степи се простира от северните брегове на Черно море и Източна Европа (в Молдавия, Украйна и Европейска Русия), през Южен Сибир, с прекъсвания, до Далечния Изток на Палеарктика. На запад, в южната част на Средна Европа, се намира малък степен участък, известен като „унгарска пуста (пуца; вж фиг. 1)“. В България липсват части на биома, но в някои райони (особено в Добруджа и в останалите територии на Северна България), където е развита лесостепноподобна растителност, се наблюдават сходства със степите в климата, флората и фауната.

Територията на степния биом се поделя (ЛАВРЕНКО, 1970; MÜLLER, 1981) на: I. Западни Черноморско-Казахстански степи - I. 1. Източноевропейски степи (с: а/ Балканско-Мизийска лесостепенна провинция, б/ Източноевропейска лесостепенна провинция; в/ Черноморска [Понтийска] степна провинция - вж също ВУЛЬФ, 1944); I. 2. Западносибирски степи. II. Източни Централноазиатски степи.

WALTER (1954) определя флористично териториите на източноевропейските степи като Понтийски степен геоелемент (наречени от ВУЛЬФ (1944) - Понтийска [флористична] провинция), а FREITAG (1962) модифицира този геоелемент във фаунистичен въз основа на разпространението на сухоземните гръбначни животни. СЕМЕНОВ-ТЯН-ШАНСКИЙ (1936) в своята карта на зоогеографското погразделение на Палеарктичната област нарича тези степни територии „Зона (провинция) на степите“. UDVARDY (1969, 1983) обаче придава на

Фиг. 1. Биогеографски провинции в Европа (от UDVARDY, по WALTER, 1954 и FREITAG, 1962) atl - атлантическа; bor - бореална (w - западна част; o - източна част); arct - арктична; eumi - средноевропейска; miru - средноруска; sm - субмедитеранска; pont - понтийска; medit - медитеранска (w - западна част; o - източна част); turan - туранска; iran - иранска; saharo-sind - сахаросиндска (по UDVARDY, 1983)

Освен изброените биогеографски провинции UDVARDY поставя под своята карта следния текст: „WALTER картира географския елемент, т.е. онези групи от видове, които имат сходно или еднакво разпространение. FREITAG модифицира тези елементи според разпространението на сухоземните гръбначни животни. Авторите не назовават тези територии провинции (по MEUSEL), а геоелементи“.

понтийския геоелемент (флористична и зоогеографска провинция) ранг на биогеографска единица и го приема за Понтийска провинция (фиг. 1).

Много от степените по произход и основно разпространение (в евразийските степи и лесостепи) видове растения и животни са се разпространили далече на запад в Европа и Средиземноморието, а също и на изток върху Казахстан, Предна и Средна Азия. Най-големите ареали обхващат и Централна и Палеарктична Източна Азия.

От целия биом на евразийските степи, поради непосредствената близост и сходствата в климата, най-силно у нас се проявява флористичното и фаунистичното влияние на Понтийската биогеографска провинция. Особено осезателно се чувства това влияние

в Североизточна България, но видове на степния фаунистичен комплекс се срещат и в много други части на страната (ДРЕНСКИ, 1943; ПОПОВ, 1984; ПОПОВ & КУМАНСКИ, 1988 и др.). Такива са придунавската територия, Черноморието, Тунджанската хълмиста низина, Горнотракийската низина и др. От изток към запад представеността на степния елемент намалява.

Степните видове растения и животни у нас съставляват съответно Понтийски флорен елемент (СТАНЕВ, 1975; ВАЛТЕР, 1982) и Понтийски фаунистичен елемент. И единият, и другият представляват съвкупности от сухоземни таксони.

Понтийският фаунистичен елемент в България се отнася към Евразийския степен фаунистичен комплекс (ГРУЕВ, 1988; ГРУЕВ в: ГРУЕВ & КУЗМАНОВ, 1994, 1999). Видовете му населяват най-често низините, възвишенията и ниските части на планините. Но има и такива, които се срещат в безлесни терени и докъм 1000 m н.в. Тази граница надхвърлят твърде значително т.н. субпонтийски видове, придобили от по-малко сухите северни ливадни степи, за разлика от еупонтийските (същински понтийски видове), заселили се у нас от сухите южни (коилови) степи. Особеността на местообитанията на субпонтийските степни видове у нас може да се обясни с голямата хладноустойчивост на тези видове, придобита в условия на значителни сезонни и денонощни флуктуации на температурата и на други физикогеографски фактори.

За правилно опериране с понятието „Понтийски фаунистичен елемент в България“ е необходимо то да се конкретизира и едновременно с това да се „изчисти“ от „примеси“, срещани в литературата.

Под Понтийски фаунистичен елемент в България трябва се разбира съвкупността от видове на евразийските степи, придобили в България от степни центрове на разпространение в различно време (и предимно през кватернера [ВУЛЬФ, 1944; БОБРИНСКИЙ, 1951; ПОПОВ, 1984], включително през фази на засушаване в холоцена, които създавали условия за експанзия на степите на запад).

Съществуването на Понтийски фаунистичен елемент у нас се обуславя от исторични причини (главно палеоклиматични); от сегашния климат в някои участъци на страната, сходен със степния (особено умереноконтиненталния климат на Севернобългарския биогеографски район и на първо място в Добруджанския му подрайон - по ГРУЕВ, 1988); от типове растителност в различни части на страната, които може да се охарактеризират като лесостепноподобни. В съгласие с казаното този фаунистичен елемент е равнозначен със синонимното понятие „Степен фаунистичен елемент в България“.

Смесване (включително отъждествяване отчасти) на понятия с различно съдържание се установява в ДРЕНСКИ (1946):

1. На с. 121 се говори за „стенни реликти“, „стенна фауна“, „стенни елементи“, „стенни видове“, които се илюстрират с наистина типично стенни таксони. Но на с. 128, 148, 152 и гр. „стенните елементи“ се представят като „ирано-турански елементи“. Смесвания от подобен род с използване на част от същите таксони, дадени като примери за „стенни елементи“, се срещат и на други места в текста на посочения труд, което води до противоречия. Стенният (Понтийският) елемент трябва да се разграничава от Ирано-Туранския (Субиранския) (ГРУЕВ в: ГРУЕВ & КУЗМАНОВ, 1994, 1999). Това, че стенни видове присъстват в Иранската и Туранската провинция, не означава, че те са ирано-турански. Тези видове, разпространили се от стенни центрове, се срещат по разбираеми причини в опустинените степи и в полупустините на тези провинции.

Въпросът за Субиранския (Ирано-Туранския) фаунистичен елемент заслужава да бъде разгледан в бъдеще с необходимата задълбоченост и да бъде сравнен (за оразличаване) с Понтийския елемент. Много е вероятно ирано-туранските видове да са възникнали в гребните топли югозападноазиатски степи и аридни области (СТЕФАНОВ, 1943; ВУЛЬФ, 1944; СТАНЕВ, 1975), но за разлика от останалите степни и сухолюбиви по произход видове да са останали да съществуват в опустиняващата се Иранска област благодарение на възможностите им за адаптация. Постепенно със засушаванията през неогена те или техни генерати са могли да се разпространят от Иранския център (който е генетичен център на ирано-туранските видове - ВУЛЬФ, 1944), както в Туранската област, така и в субмедитеранската зона (включително в България) и в Средиземноморието.

2. Част от означените от Дренски „понтийски елементи“ са сухоземни (вж също ДАМЯНОВ & ЛИХАРЕВ, 1975), а друга част - водни (сладководни и морски) видове. Освен това част от посочените видове са разпространени само около Черно море. Те би трябвало да се отнесат в зависимост от генезисните и екологичните им характеристики към Евксинския и Източносубмедитеранския поделементи на Субмедитеранския фаунистичен елемент (ГРУЕВ, 2000; ГРУЕВ & БЕЧЕВ, 2000). ДАМЯНОВ & ЛИХАРЕВ (1975, с. 60) означават околочерноморските мезофилни видове като „евксински“, а ксерофилните - като „понтийски“.

Друга група сухоземни видове като „*Pholcus ponticus*“ Th. ...Воронеж, Саратов, Сарепта, Херсон, Одеса, Екатеринослав....., „*Tarentula opitex* Wagner, *T. albofasciata* Brulle“ имат по-скоро черти на стенни видове. Изброените до тук смесвания дестабилизируют понятието „Понтийски“.

Друго понятие в нашата литература, което трябва да се изясни, е „понтотмедитерански вид“. Според HEISS & JOSIFOV (1990) понтотмедитеранските видове у нас се отнасят към „Медитеранския фаунистичен елемент“. Освен това JOSIFOV (1999) ги отъждествява с източно-медитеранските видове и ги поставя вече към „Средиземноморския

комплекс“. В същия труд авторът поставя още една група към Медитеранския комплекс - „Понтомедитерански видове с по-широко разпространение“. ХУБЕНОВ (1997) третира Понтомедитеранския елемент като представен от „медитерански видове в широк смисъл“, без да изяснява какво да се разбира под това понятие.

Според ВАЛТЕР (1982) понтомедитеранските видове принадлежат на Понтийския (Степния) елемент. Освен в степите те са широко разпространени в субмедитеранската зона и в части на Средиземноморието. WALTER (1954) и FREITAG (1962) ги означават като „понтийско-медитерански (субмедитерански)“ (вж също СТАНЕВ, 1975).

Очевидно е, че названието „Понтомедитерански вид“ се използва с две различни съдържания. В единия случай понтомедитеранските видове имат средиземноморско-причерноморски (или околочерноморски) ареали, поради което се приемат за компоненти на Медитеранския комплекс (HEISS & JOSIFOV, 1990; ХУБЕНОВ, 1997; JOSIFOV, 1999). В другия случай под понтомедитерански видове се разбира група, разпространена основно в евразийския степен биом и експанзирала към Субмедитеранската провинция и Средиземноморието (WALTER, 1954; FREITAG, 1962; СТАНЕВ, 1975; ВАЛТЕР, 1982).

В светлината на настоящото изследване видовете с понтийско (степенно) - субмедитеранско - медитеранско (понтомедитерански видове) разпространение се отнасят у нас към Понтийския фаунистичен елемент на Евразиатския степен комплекс (ГРУЕВ, 1988; ГРУЕВ в: ГРУЕВ & КУЗМАНОВ, 1994, 1999). В полза на това схващане може да се приведе и изказаното от ПОПОВ (1976) мнение, че понтомедитерански видове мрежокрили насекоми принадлежат към *Neuroleon* и *Ascalaphus*, които родове са „характерни представители на степната фауна“.

Примерен списък на видове, принадлежащи към Понтийския (Степния) фаунистичен елемент в България

Тип ARTHROPODA
Клас Insecta
Разред Orthoptera

Platycleis grisea (F.)
P. intermedia (Serv.)
P. affinis Fieb.
Incertana incerta (Br.-W.)
Oecanthus pellucens (Scop.)
Acheta deserta (Pall.)
Tetrix depressa Bris.
Doclostaurus brevicollis (Ev.)
Източници: ПЕШЕВ (1964, 1975)

Разред Coleoptera

Pterostichus chamaeleon Motsch.

Sphenoptera substriata Kryn.

S. basalis Moraw.

Anthaxia rossica Dan.

Agrilus curtii Obnbg.

Cylindromorphus bifrons Rey

Meloboeus subulatus (Moraw.)

Labidostomis lucida (Germ.)

Clytra atraphaxidis (Pall.)

Psylliodes reitteri Weise

Източници: ЛОПАТИН (1977); ГРУЕВ & ТОМОВ (1984); ЛОПАТИН & КУЛЕНОВА (1986); МЕДВЕДЕВ (1990); SAKALIAN (1996); GRUEV & ТОМОВ (1998); GUÉORGUIEV & MUILWIJK (2000); САКАЛАН & ЛАНГУРОВ (2001)

Разред Hymenoptera

Formica cunicularia glauca Ruzsky

Източници: АТАНАСОВ & ВАСИЛЕВА (1976)

Тун Chordata

Клас Reptilia

Разред Squamata

Podarcis (= *Lacerta*) *taurica* Pall.

Vipera ursinii (Bonap.)

Източници: BESHKOV & BERON (1964); БАННИКОВ (1969); ПЕТРОВ, СТОЕВ & БЕШКОВ (2001)

Клас Aves

Разред Gruiformes

Otis tarda L.

O. tetrix L. (изчезнал у нас)

Разред Charadriiformes

Glareola nordmanni (Nord.)

Източници: ПАТЕВ (1950); БОЕВ (1964, 1985); ПОПОВ & КУМАНСКИ, 1988

Клас Mammalia

Разред Rodentia

Sicista subtilis Pall.

Cricetus cricetus L.

Cricetulus migratorius Pall.

Разред Carnivora

Mustela evermanni Lesson

Vormela peregusna Guldsdt.

Източници: НАУМОВ & КУЗЯКИН (1971); ПЕШЕВ (1984); ПОПОВ (1984); МАРКОВ (1988); SPASSOV et al. (2002)

Без съмнение, предложеният списък ще бъде разглеждан критично и допълван в бъдеще от зоолозите, специалисти по различни групи животни от Mollusca и Arthropoda до Mammalia.

Заклучение

1. Понтийският (= Степният) фаунистичен елемент в България е съставен от степни по произход (или поне по общи степни центрове на разпространение) видове, навлезли тук от евроазиатските степи главно през засушливите фази на кватернера (някои са вероятно степни реликти от късния терциер).

2. Понтийският (Степният) фаунистичен елемент у нас принадлежи на Евроазиатския степен комплекс и към него се отнасят също т.н. понтомедитерански видове. Последните са степни видове, разпространили се от Понтийската провинция върху Субмедитеранската провинция и Средиземноморието (предимно Източното Средиземноморие). Понтомедитеранските видове не трябва да се отъждествяват с източномедитеранските. Първите принадлежат на Понтийския елемент към Евроазиатския степен фаунистичен комплекс, а вторите - на Източномедитеранския елемент към Медитеранския фаунистичен комплекс у нас. В този смисъл понтомедитеранските видове не трябва да се схващат като медитеранско-причерноморски (околочерноморски), а като степни по произход (или поне по общи степни центрове на разпространение) и разпространили се и в Средиземноморието. Ареалите им в днешно време обхващат степни (на първо място), субмедитерански и медитерански територии.

3. Степните видове у нас са разпространени в терени с климатични и други физикогеографски условия, обуславящи ксерофилна и мезоксерофилна растителност, сходна с тази в лесостепите.

Благодарности

Изказвам дълбоката си благодарност на моите колеги г-р Алекси Попов от Националния природонаучен музей (БАН) за ценните съвети и предложения за корекции в статията, и г-р Димитър Бечев от ПУ „П. Хилендарски“ за критичното ѝ обсъждане и техническото оформление.

Литература

- АТАНАСОВ Н., ВАСИЛЕВА Е. 1976. Нови и редки видове мравки (Hymenoptera, Formicidae) за фауната на България. - В: Сухоzemна фауна на България. Материали, БАН, София, 217-223.
- БАННИКОВ А. (ред.). 1969. Земноводные, пресмыкающиеся. - В: Жизнь животных, 4 (2). Изд. „Просвещение“, Москва, 487 с.
- БОЕВ Н. 1985. *Otis tarda* и *O. tetrah.* - В: Червена книга на НР България, 2. БАН, София, с. 101, 103.
- БОБРИНСКИЙ Н. 1951. География животных. Учпедгиз, Москва, 384 с.
- БОЕВ Н., ГЕОРГИЕВ Ж., ДОНЧЕВ С. 1964. Птиците на Тракия. - В: Фауна на Тракия, 1. БАН, София, 55-105.
- ВАЛЬТЕР Г. 1982. Общая геоботаника. Изд. „Мир“, Москва, 261 с.
- ВУЛЬФ Е. 1944. Историческая география растений. Акад. наук СССР, Москва - Ленинград, 545 с.
- ГРУЕВ Б. 1988. Видов състав и зоогеография на подсемейство Alticinae (Coleoptera, Chrysomelidae) на Българското Черноморие. - Научни трудове ПУ „П. Хилендарски“, Биол., 26 (6): 79-134.
- ГРУЕВ Б. 2000. За субмедитеранската зона в Палеарктика и субмедитеранския фаунистичен елемент в България. - Научни трудове ПУ „П. Хилендарски“, Animalia, 36 (6): 73-94.
- ГРУЕВ Б., БЕЧЕВ Д. 2000. Зоогеографска принадлежност на видовете листояди от подсемействата Lamprosomatinae, Eumolpinae, Chrysomelinae, Alticinae, Hispinae и Cassidinae (Coleoptera, Chrysomelidae) и разпределението им в биогеографските райони на България. - Научни трудове ПУ „П. Хилендарски“, Animalia, 36 (6): 5-34.
- ГРУЕВ Б., КУЗМАНОВ Б. 1994. Обща биогеография (2-ро осн. прераб. изд.). Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, София, 498 с.
- ГРУЕВ Б., КУЗМАНОВ Б. 1999. Обща биогеография (3-то доп. изд.). Пловдивско унив. изд., Пловдив, 344 с.
- ГРУЕВ Б., ТОМОВ В. 1984. Coleoptera, Chrysomelidae. I. - В: Фауна на България, 13. БАН, София, 218 с.
- ДАМЯНОВ С., ЛИХАРЕВ И. 1975. Сухоzemни охлюви (Gastropoda terrestria). - В: Фауна на България, 4. БАН, София, 425 с.
- ДРЕНСКИ П. 1946. Зоогеографска скица на България. - Год. Соф. унив., Физ.-мат. фак., Естетствена история, 42 (3): 109-161.
- ЛАВРЕНКО Е. М. 1970. Провинциальное разделение Причерноморско-Казахстанской подобласти Степной области Евразии. - Ботан. журн., 55 (5): 609-625.
- ЛОПАТИН И. 1977. Жуки листоеды Средней Азии и Казахстана. - Изд. „Наука“, Ленинград, 269 с.
- ЛОПАТИН И., КУЛЕНОВА К. 1986. Жуки листоеды Казахстана. - Изд. „Наука“, Алма Ата, 199 с.
- МАРКОВ Г. 1988. Бозайници. Изд. „Наука“, София, 309 с.
- МЕДВЕДЕВ Л. 1990. Жуки-листоеды подсемейства Clytrinae (Coleoptera, Chrysomelidae) Кавказа. - В: Фауна наземных беспозвоночных Кавказа. Москва, 118-136.
- НАУМОВ С., КУЗЯКИН А. (ред.). 1971. Жизнь животных. 6. Млекопитающие, или зверь. Изд. „Просвещение“, Москва, 627 с.
- ПАТЕВ П. 1950. Птиците в България. - В: Фауна на България, 1. БАН, София, 364 с.
- ПЕТРОВ Б., СТОЕВ П., БЕШКОВ В. 2001. Преглед на видовия състав и разпространението на земноводните (Amphibia) и влечугите (Reptilia) в Източните Родопи. - Hist. nat. bulgarica, 13: 127-153.
- ПЕШЕВ Г. 1964. Правокрили насекоми (Orthoptera) от Тракия. - В: Фауна на Тракия, 1. БАН, София, 107-144.

- ПЕШЕВ Г. 1975. Правокрилата фауна (Orthoptera) на Родопите. II. Видов състав, разпространение и произход. - В: Фауна на Родопите. БАН, София, 93-120.
- ПЕШЕВ Ц. 1984. *Sicista subtilis*. - В: Червена книга на НР България, 2. БАН, София, с. 140.
- ПОПОВ А. 1976. Мрежокрили насекоми (Neuroptera) от Българското Черноморско крайбрежие. - В: Сухоземна фауна на България. Материали. БАН, София, 5-34.
- ПОПОВ А., КУМАНСКИ К. 1988. Стенна фауна. - В: Енциклопедия България, 6. БАН, София, с. 446.
- ПОПОВ В. 1984. Дребни бозайници (Mammalia - Insectivora, Rodentia, Lagomorpha) от горноплейстоценските отложения на пещерата „Меча гунка“ (Западна Стара планина). I. Тафономия, палеоекологични и зоогеографски особености на фауната. - Acta zool. bulgarica, 24: 35-44.
- САКАЛЯН В., ЛАНГУРОВ М. 2001. Златки (Coleoptera: Buprestidae) от Кресненския пролом. - В: Биоразнообразие на Кресненския пролом. П. Берон (ред.). НПМ, Инст. зоол., София, 145-162.
- СЕМЕНОВ-ТЯН-ШАНСКИЙ А. 1936. Пределы и зоогеографические подразделения Палеарктической области для наземных сухопутных животных на основании географического распределения жесткокрылых насекомых (с картой). Изг. Академии наук СССР, Москва - Ленинград, 12 с. + карта.
- СТАНЕВ С. 1975. Анализ на флората на Бесанарските ридове. - Изв. Муз. Южна България, 2: 21-64.
- СТЕФАНОВ Б. 1943. Фитогеографски елементи в България. БАН, София, 509 с.
- ХУБЕНОВ З. 1997. Сухоземна фауна. - В: Йорданова М., Дончев Д. (ред.). География на България. Акад. изг. „Проф. М. Дринов“, София, 320-323.
- BESHKOV V., BERON P. 1964. Catalogue et bibliographie des amphibiens et des reptiles en Bulgarie. Acad. Bulg. Sci, Sofia, 39 p.
- FREITAG H. 1962. Einführung in die Biogeographie von Mitteleuropa. - G. Fischer, Stuttgart, 214 p.
- GRUEV B., TOMOV V. 1998. Coleoptera: Chrysomelidae. - In: Catalogus faunae bulgaricae, 3. Pensoft, Sofia, 160 p.
- GUÉORGUIEV B., MUIJWIJK J. 2000. Contribution to the Bulgarian ground beetles fauna (Coleoptera: Carabidae). I. A genus and seven species, new for the country. - Hist. nat. bulgarica, 11: 81-83.
- HEISS E., JOSIFOV M. 1990. Vergleichende Untersuchung über Artenspectrum, Zoogeographie und Ökologie der Heteropteren-Fauna in Hochgebirgen Österreichs und Bulgariens. - Ber. nat.-med. Verein Innsbruck, 77: 123-161.
- JOSIFOV M. 1999. Heteropterous insects in the Sandanski-Petrich Kettle, Southwestern Bulgaria. - Hist. nat. bulgarica, 10: 35-66.
- MÜLLER P. 1981. Arealsysteme und Biogeographie. Ulmer, Stuttgart, 704 p.
- SAKALIAN V. 1996. Jewel beetles (Coleoptera: Buprestidae) from the Bulgarian Black Sea coast. - Quad. Staz. Ecol. civ. Mus. St. nat. Ferrara, 10: 151-163.
- SPASSOV H., IVANOVA N., GEORGIEV K., IVANOV V. 2002. Status of Marbled polecat (*Vormela peregusna peregusna* Guldenstaedt) in Western and Northeastern Bulgaria and data on the status of its potential main prey and competitors. - Hist. nat. bulgarica, 14: 123-140.
- UDVARDY M. 1969. Dynamic Zoogeography. Van Nostrand Reinhold, New York, 445 p.
- UDVARDY M. 1983. Dinamikus allatfoldrajz. Tankonyvkiado, Budapest, 496 p.
- WALTER H. 1954. Grundlagen der Pflanzenverbreitung. II. Arealkunde. Vol. III. - In: H. WALTER (ed.) Einführung in die Phytologie. Ulmer, Stuttgart, 245 p.

Постъпила на 29.09.2002

Адрес на автора:
Благой Груев
П. К. 289
4000 Пловдив

About the Pontic faunistic element in Bulgaria

Blagoy GRUEV

(S u m m a r y)

The concept of „Pontic faunistic element in Bulgaria“ is analyzed and determined. The Pontic element in Bulgaria is composed of land species of the Eurasian steppe, which settled in the country during various periods of the late Tertiary and especially of the Quaternary. The most important influence of the steppe and wood-steppe biome upon the Bulgarian fauna comes from the Pontic biogeographic province. The Ponto-mediterranean species in Bulgaria belong to the Pontic element too. A short list of exemplary taxa is given.